

NİZAMİ GƏNCƏVİ YARADICILIĞINA BİR BAXIŞ

A VIEW AT NIZAMI GANJAVI'S ACTIVITY

ВЗГЛЯД НА ТВОРЧЕСТВО НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ

Nizami MURADOĞLU (MƏMMƏDOV)

Filologiya elmləri doktoru, professor

AMEA Folklor İnstitutu

nizamimurad@gmail.com

ORCID ID. <https://orcid.org/0000-0002-2174-7264>

Summary

President of the Azerbaijan Republic Ilham Aliyev signed a relevant order on the occasion of the 880th anniversary of the birth of Nizami Ganjavi, a great representative of classical Azerbaijan literature. According to the order 2021 is marked as the Year of Nizami in the country. Holding the anniversary ceremony of Nizami Ganjavi puts as a task to reconsideration of his activity and reinvestigation of the all parameters of his cultural heritage in front of the literary critics. Researches for this reason show that many mistakes have been made in the study of Nizami Ganjavi's heritage and in the translation of his works into Azerbaijani. Even the poet's verses related to Turkism and national identity have been deformed. Some thoughts of the poet were forgotten and not added to the translations. I consider to emphasize reduction of the certain verses of poet that especially express the religious outlooks. There is no doubt that these verses are take important place on the studying of the national identify of the last prophet of mankind – Muhammad (pbuh).

It is important to add that, Nizami Ganjavi also wrote "divan"(selected poems of a poet) in his native Turkish language. Aliyar Safarli the late academician found the poet's divan (selected poems of a poet) in Turkish and presented it to the scientific world. This divan (selected poems of a poet) also take an important place on the investigation of the artistic heritage of poet. In the article it is said about such issues.

Key words: Nizami Ganjavi, turk, poem, verse, couplet

Резюме

По случаю 880-летия великого представителя классической азербайджанской литературы Низами Гянджеви Президент Ильхам Алиев издал соответствующий указ. Согласно указу, 2021 год в стране объявлен Годом Низами. Проведение юбилейной церемонии Низами Гянджеви ставит перед литературными критиками задачу пересмотреть его творчество и пересмотреть все параметры его культурного наследия.

С этой целью наше исследование показывает, что при изучении наследия Низами Гянджеви и при переводе его произведений на азербайджанский язык было допущено много ошибок. Деформированы даже стихи поэта и стихи, связанные с национальной принадлежностью и тюркизмом. Некоторые мысли поэта были забыты и не добавлены в переводы. В частности, считаю важным напомнить аббревиатуры некоторых стихов, в которых выражены религиозные взгляды поэта. Нет сомнений в том, что эти стихи имеют большое значение с точки зрения изучения национальной идентичности последнего пророка человечества – Мухаммада (мир ему и благословение).

Также следует отметить, что Низами Гянджеви также написал диван на своем родном языке – турецком. Покойный академик Алияр Сафарли нашел диван поэта на турецком языке и подарил его миру науки. Этот диван также имеет большое значение при изучении художественного наследия поэта.

В статье подробно рассматриваются подобные вопросы.

Ключевые слова: Низами Гянджеви, турецкий, диван, стихотворение, куплет

Giriş. Məlum olduğu kimi klassik Azərbaycan ədəbiyyatının nəhəng nümayəndəsi Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 880 illiyi münasibətilə Respublika Prezidenti İlham Əliyev müvafiq sərəncam veribdir. Sərəncama əsasən 2021-ci il respublika daxilində Nizami ili kimi qeyd olunur. Onu da deməliyə ki, böyük şairin sovet dövründə 800 illik yubileyinin keçirilməsi zamanı tam külliyyatı dərc edilmişdir, lakin sovet quruluşunun tələbləri baxımından müəyyən ixtisarların aparılması bu gün ədibin tam əhatəli öyrə-

nilməsini çətinləşdirir. Ona görə də Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsi ilə xalqın keçmiş mədəni irsinə yenidən baxılması zərurətini ortaya çıxarır. Bu aspektdən yanaşdıqda Nizami Gəncəvinin 880 illik yubiley mərasiminin keçirilməsi onun yaradıcılığına yenidən baxılmasını, onun mədəni irsinin bütün parametrlərinin yenidən araşdırılmasını bir vəzifə kimi ədəbiyyatşünasların qarşısında qoyur.

Araşdırmanın məqsədi. Nizami Gəncəvi irsinin öyrənilməsində, onun əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsində yol verilmiş bəzi yanlışlıqlara aydınlıq gətirməkdir. Hətta tərcümələrdə şairin milli kimliyi ilə bağlı, türklük ilə əlaqəli beytləri, misraları deformatsiyalara məruz qalıbdır. Şairin bəzi fikirləri unudularaq tərcümələrə əlavə edilməyibdir. Rast gəldiyimiz bu kimi qüsurları açıb göstərməklə aradan qaldırılması məqsədilə təkliflər verməyi planlaşdırırıq.

Məqalədə tipoloji, müqayisəli metoddan istifadə edilmişdir.

Araşdırma göstərir ki, böyük Azərbaycan şairinin sovet dönəmində 800 illik yubileyinin geniş miqyasda qeyd edilməsi onun irsinin tədqiqi və təbliğində əsaslı dönüş yaratmışdır. Şairin əsərləri doğma ana dilinə tərcümə edilərək akademik çapı həyata keçirilmişdir. Bu böyük işlərin üstünə kölgə salmadan deyə bilərik ki, bütün bunlara baxmayaraq, Nizami Gəncəvinin yenidən öyrənilməsinə, onun əsərlərinin yenidən tədqiqatına, yeni yazılarının axtarılıb tapılmasına ehtiyac vardır.

Xüsusilə şairin əsərlərində dini görüşlərinin ifadə olunduğu müəyyən beytlərin ixtisarını xatırlatmağı vacib sayıram. İstər şairin dünyagörüşünün formalaşmasında o zamankı dini təsəvvürlərin rolunu müəyyənləşdirmək, istərsə də bəşərin sonuncu peyğəmbəri Məhəmməd (s.s.)-in milli kimliyini öyrənmək baxımından həmin misraların böyük əhəmiyyət daşıdığı şəksizdir.

Məmməd Əmin Rəsulzadənin “Azərbaycan şairi Nizami” əsərində bununla bağlı aşağıdakı qeydlərə rast gəlirik. “Həzrəti peyğəmbəri mədh edərkən şair yenə “türk” sifətini qullanır. Nizaminin bu beytləri eynilə nəql edilməyə dəyər bir şah əsərdir:

Öylə peyğəmbər ki, Əfridun ilə Cəmşid anın

Hökmü altında duyar qorxu-güvən.
Bir ərənlər heylinin sərheyli kim,
Ta qiyamətə tək odur söz söyləyən,
Öylə bir amir ki, əmrilə anın
Uslanır hər kəs, görür dünya düzən.
Yeddi heylin sahibi bir türk kim,
Yerdə, göydə həp odur yol göstərən” (1, 211).

Bu beytlər şairin “Xosrov və Şirin” əsərində Məhəmməd peyğəmbər haqqında dediklərindəndir. Məmməd Əmin göstərir ki, şair əsərlərində 80 yerdə “türk” sözünü işlətmişdir. Bu söz bəzən sifət kimi gözəl, cəsur, igid anlamında da işlənmişdir. Bizə görə nümunə verdiyimiz bənddəki “türk” sözü isə peyğəmbərin etnik kimliyini bildirmək məqsədi ilə qələmə alınmışdır. “Yeddi heylin sahibi bir türk kim, Yerdə, göydə həp odur yol göstərən” deyildiyinə, peyğəmbərin milli kimliyinə işarə olunduğuna görə “pantürkizm” əhvali-ruhiyyəsinin hökm sürdüyü o illərdə sovet dövrü nəşrlərindən bu hissə çıxarılmışdır.

Biz belə bir oxşarlığı şairin digər əsərlərində də araşdırdıq. Şairin “Leyli və Məcnun” əsərində rast gəldiyimiz buna bənzər beytləri seçib yazdıq, oxucuların diqqətinə çatdırmaqla bir daha bildirmək istəyirik ki, sovet ədəbiyyatının qarşısındakı əsas hədəf Həzrəti peyğəmbərin yüksək ali sifətləri deyil, məhz milli kimliyinin gizlədilməsi idi. Belə ki, Azərbaycan dilinə tərcümə edilərkən “Xosrov və Şirin” əsərində peyğəmbərin milli kimliyini bildiren beytlə yanaşı çıxarılmış digər 3 (üç) beytin oxşarları şairin “Leyli və Məcnun” əsərinin tərcüməsində olduğu kimi saxlanılmışdır.

SONUNCU PEYĞƏMBƏRİN TƏRİFİ

Ey altı cəhəti heyrətləndirən,
Atını çapırsan yeddi göyə sən (4, 21).
Tanrı dostlarına sənsən şahsüvar,
Yeddi göy üstündə bir məclisin var (4, 22).

PEYĞƏMBƏRİN MERACI

Yeddi xəzinəni açaraq bir dəm,

Dörd gövhər üstünə basmısan qədəm (4, 23).

Yeddi xəzinə – yeddi göyə işarədir. Dörd gövhər – dörd ünsür: su, torpaq, od və hava deməkdir.

Yeddi qat göylərdən keçib yüksəldin,

Yüksəlib ən uca zirvəyə gəldin.

“**Sübbuh**” söyləyərək göy sakinləri,

Kölgənin nurində çimdi min pəri (4, 24).

Sübbuh – yüksək tərif və sitayişə layiq olan deməkdir.

Göründüyü kimi, Məhəmməd peyğəmbərlə əlaqədar yeddi rəqəmi bir çox hallarda Həzrətin böyüklüyünü göstərmək anlamında işlədilir.

Bəhs etdiyimiz çıxarılmış hissəni “Xosrov və Şirinin” 2004-cü il nəşrində axtararkən Həmid Araslının yazdığı “*ÖLMƏZ MƏHƏBBƏT DASTANI*” adlı ön sözdə bəzi məqamlar diqqətimizi cəlb etdi. “Poemanın orta əsrlər, eləcə də sonralar edilmiş bütün tərcümələrində bir çox sərbəstliyə, ixtisar və əlavələrə, mütərcim müdaxiləsinə yol verildiyindən onların heç birini orijinalın dəqiq əksi hesab etmək olmaz. “Xosrov və Şirin” əsərinin indiki mənada başa düşdüyümüz tərcüməsi 1947-ci ildə görkəmli şairimiz Rəsul Rza tərəfindən edilmişdir. Bu tərcümə müəyyən dəyişikliklərlə 1948-ci ildə Azərbaycan Mədəni Rabitə Cəmiyyəti tərəfindən ərəb əlifbası ilə də nəşr olunmuşdur. Mütərcim öz tərcüməsini 1962-ci ildə elmi tənqidi mətn ilə yoxlayaraq, yenidən işləmiş, bədii məna cəhətdən onu təkmilləşdirərək nəşr etmişdir. Mütərcim heca vəznə ilə etdiyi tərcümədə orijinalın əsas məziyyətlərini saxlamağa müvəffəq olmuş, Nizaminin bədii ifadələrini, aforizmlərini, dərin məna ifadə edən hikmətli beytlərini Azərbaycan dilində dürüst ifadə edə bilmişdir. Əvvəlki çaplarda nəzərə çarpan orijinaldan uzaqlaşma halları, bir beyti bir neçə beytlə ifadə etmək və məna təhrifləri əsasən aradan qaldırılmışdır. Bu tərcümə orijinala nə qədər yaxın olsa da, yenə də şairin bəzi beytlərinin dəqiq verilməməsi halları özünü göstərirdi” (3, 21).

Həmid Araslının da etirafı bir daha Nizami Gəncəvinin

əsərlərinin elmi-tənqidi mətninin yenidən hazırlanmasının aktuallığını aşkara çıxarır. Aydın olur ki, Nizami Gəncəvinin Məhəmməd peyğəmbərə “türk” deməsi onun əsərlərinin tərcümə və yenidən çaplarında müəyyən ixtisarlara, dəyişikliklərə məruz qalmasına səbəb olubdur.

Məmməd Əmin Rəsulzadə o cümlədən qeyd edir ki, “Sultani-Kəbə” qəsidəsində də şair Məhəmməd (s.s.) peyğəmbərə ərəb vücudlu türk deyir, bu sözü dəfələrlə işlədərək həm də öz milli kimliyi haqqında məlumat verir.

Biz də “Kəbə sultanı” qəsidəsində Nizami Gəncəvinin Məhəmməd peyğəmbər haqqında dediyi fikri axtardıq. Xəlil Rza Ulutürkün tərcüməsində həmin qəsidədən bir parçanı təqdim edirik:

Odur Kəbə sultanı yeddi ölkə təxtində,
Qara çətir başında, yaşıl diba əynində.
Dördkünc uca təxtində Xosrovlar tək əyləşib
Həlqəsinin pərgarı göylər dairəsində.
Ərəb əndamlı türkdür, hər gün min könül ovlar,
Ənbərdən qara xal var nurlu, ağ çöhrəsində (5, 141).

Aydın olur ki, “Nizami azərbaycanlıların sadə, məmləkətçilik deyil, milli duyğularını dəxi qabardacaq bir isimdir. Bu isimlə sadə azərbaycanlılar deyil, bütün türklərin öyünmələri gərəkdir. Dilinin farsca olmasına rəğmən, heç bir şairdə türklük Nizamidə olduğu qədər ideallaşdırılmış deyildir” (1, 58).

Göründüyü kimi, fars dilində yazmaq fars şairi olmaq deyildir. Əvvəla, Nizami fars dili ilə yanaşı, ərəb dilini də bilirdi. İkincisi də, onun ana dilində yazdığı əsərlər də mövcuddur, bu haqda aşağıda danışılacaqdır. O dövrü təhlil edərkən Bertelsin qeyd etdiyi aşağıdakı fikri də nəzərə almaq lazım gəlir: “Fransız dili rus aristokrati üçün məcburi olduğu kimi, fars dili də səlcuq feodalları üçün məcburi bir dil sayılırdı. Şəhər həyatı tərəqqi etdikcə bu dil şəhərdə də görkəmli rol oynamağa başlayır. Fars dili səlcuq dövləti tərkibinə daxil olan saysız-hesabsız xalqları birləşdirmək üçün vasitə olan beynəlxalq bir dil idi. Bu epoxada fars yazısının belə geniş yayılmasına səbəb də məhz bu idi” (11, 17).

Nizami Gəncəvini farslaşdırmaq istəyənlərə bundan tutarlı cavab verilməyibdir. Hətta görkəmli rus alimi Yevgeni Bertels Nizaminin milli mənsubiyyəti ilə bağlı məsələdə yazır ki, “bəzi Avropa şərqşünasları daha sonrakı fars mənbələrinə əsaslanaraq Nizaminin özünü və ya onun nəslini Qum şəhəri ilə əlaqədar etməyə çalışsalar da, bu təşəbbüsləri rədd etmək lazım gəlir. Bu qeyd “İskəndərnamə”nin ikinci hissəsindədir, guya Nizami burada Qumun adını çəkmişdir.

Lakin ingilis şərqşünası Riyönün göstərdiyi kimi, bu sətirlər sonradan qondarılmışdır və Nizaminin deyildir. Bizim materiallarımız da Riyönün bu etirafını tamamilə təsdiq edir. Nizaminin Parisdə, Milli kitabxanada hicri 763-cü (miladi 1360-cı) il tarixi ilə qeyd edilən və mənə məlum olan ən köhnə əl yazısında da bu sətirlər yoxdur (11, 27-28).

Professor Sənan İbrahimov da tərtib edib çapa hazırladığı “Nizami Gəncəvinin azərbaycanca yazdığı şeirlər” kitabında “Nizaminin türkcə şeirləri” başlıqlı ön sözündə yazır: “Əvvəla, Nizaminin milli mənsubiyyəti və divanın bəzi xüsusiyyətləri barədə məlumat verək. Şair özü fars dilində olan divanında milli mənsubiyyəti barədə deyir:

Atadan, babadan türk olmuşuq biz,

Ağıl məclisində görk olmuşuq biz (2, 3).

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Nizami Gəncəvinin doğma ana dili – türk dilində yazdığı divan haqqında professor Sənan İbrahimov təkzibedilməz faktlarla öz fikrini möhkəmləndirir. Alim göstərir ki, “uzun müddət Misirin “Xədəviyyə” kitabxanasında saxlanan bu divan 1381 (2002)-ci ildə Sədyar Vəzifə Eloğlu tərəfindən İranda əski əlifbada nəşr olunmuş, Azərbaycanda isə ilk dəfə Hüseyin Türksöy tərəfindən divanın bəzi qəsidələri və qəzəlləri geniş elmi şərhlərlə çap edilmişdir. Müəllif hətta əlyazmanın üstündə yazılan cümlənin fotosəklini vermişdir. Həmin cümlənin Nizami Gəncəviyə aid olan səhifəsində aydın xətlə bu sözlər yazılmışdır: (*Divani-Nizami. Təlif əl-mulî Nizami Ələddin əbi Məhəmməd Cəmaləddin Yusif bən Muəyyəd əl-Gəncəvi*).

2013-cü ildə isə AMEA Rəyasət Heyətinin müxbir üzvü mərhum Əliyər Səfərli şairin türk dilində divanını öz redaktəsində yenidən “İqra” nəşriyyatında çap etdirmişdi. Şairin milli kimliyinin və bədii irsinin araşdırılmasında bu divanın böyük əhəmiyyəti vardır.

Şahaməttin Kuzucular “Genceli Nizami – türklüğü, edebi yönü ve hayatı (13.yy) adlı məqaləsində yazır: “Genceli olduğu kesinleşen Nizaminin türk asıllı olduğu da kuvvetle muhtemeldir. Pek çok kaynak bunu ispatlayacak deliller sunmaktadır. “Nizaminin Türk olduğu, AZERBAYCAN ’da yerleşen Türk kesim arasından çıktığı kesindir. Bunu onun eserlerinin bir yerinde aktardığı şu beyitler de kanıtlamaktadır: Farsça şöyle der:

Peder mer peder mera Tork bud,

Der niru yek yeki gorg bud.

Türkçe çevirisi:

Benim atalarım ve dedelerim hepsi türktü,

Her biri güçte sanki bir kurttu” (12).

Məmməd Əmin Rəsulzadə də Nizaminin əsərlərində milli ruhu görərək bu xüsusda yazırdı ki, “bir əsəri milli yapan şəkillə bərabər özün də milli oluşudur. Bu iki amil arasında ahəng olmadığı təqdirdə bizə görə, əsəri milliləşdirən şey şəkildən ziyadə öz, başqa təbirlə dildən ziyadə mənadır. Yabancı dildə yazılmış bir əsər daşdığı məna və ruha görə müəyyən şərtlər içində bir millət için milli ola bilər” (1, 50).

Daha bir məqama diqqət yetirək. Nizami Gəncəvinin anası haqqında “Leyli və Məcnun” əsərində yazdığı bir beyt ilə əlaqədar olaraq xeyli araşdırma aparmalı olduq. Əvvəl başdan qeyd edim ki, bu gün “Leyli və Məcnun” əsəri əsasən Səməd Vurğunun tərcüməsində təqdim olunur. Hansı səbəblərdən olduğunu deyə bilmərəm, amma bu tərcümədə çox böyük yanlışlıqlara yol verilmişdir. Şairin anası haqqındakı beyt özü də çox böyük qüsurla çap olunmuşdur. Belə ki, hətta 2004-cü ildə S.Vurğunun tərcüməsi ilə ayrı-ayrı nəşriyyatlarda çap olunan əsərin özündə də variantlaşmalar vardır. Baxaq:

ANAM RƏİSƏNİN XATİRƏSİ

Kürd qızı anam da bizi tərək etdi,
Bir ana qəlbiylə dünyadan getdi (4, 54).

ANAM RƏİSƏNİN XATİRƏSİ

Kürd qızı anam da bizi tərək etdi,
Əsl ana kimi çiynimdə getdi (9, 44).

Məmməd Əminə görə Nizaminin anası kürd rəislərindən birinin qızıdır, adətən, o rəislər də türk olmuş, yəni milliyyətcə türkdür. Tədqiqatçıların bəziləri burada verilən “rəiseyə” sözünü “Rəisə” – ad kimi oxuyaraq ananın adının Rəisə olduğunu bildirlər. Səməd Vurğun da bu halı ad kimi qəbul edərək şairin anasının xatirinə yazdığı şeir parçasının sərlövhəsinə çıxarmışdır.

Əbülfəz Elçibəy də “Fətəh Səlahəddin: ərəb, kürd, yoxsa Azərbaycan türkü?” məqaləsində Nizaminin anası haqqındakı beyti təhlil edərək yazmışdır:

“...Orta əsrlərdə “qurd” sözü ilə “kürd” sözünün ərəb əlifbası ilə yazılışındakı uyğunluğundan doğan qarışıqlığın başqa bir bənzəri Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi ilə bağlı olmuşdur. Bu mövzuda Azərbaycan ədəbiyyat alimləri təkrar-təkrar yazmışlar. Onların dediyini burada qeyd etməyi lazımlı sayıram. Belə ki, Nizami əsərlərinin birində “mənəm qurd sifətli anam” yazmış (Gər maderi-mən Rəiseyi-qord/ Mader səfətane pişə mən mord – Mənəm anam qurd Rəisə/Ana sifətində qarşımda öldü – red.), tədqiqatçılar bunu “Mənəm anam kürd Rəisə” olaraq oxuyub, səhv təqdim etmişlər (orta çağda “qurd” sözü ilə “kürd” eyni şəkildə yazırdı)” (10, 162).

Beyt haqqında Əliyar Səfərli və Xəlil Yusifli “Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı” kitabında yazıblar: “Nizaminin anasının adı Rəisə şəklində qeyd edilmişdir. Son vaxtlara qədər onun kürd olduğunu yazırlar. Lakin bizə görə, Nizami onun kürd olduğunu yox, igid olduğunu yazmışdır.

Gər maderi-mən Rəiseyi qord
Mader səfətane pişə-mən mord...
(Mənəm anam igid Rəisə

Ana sifətində qarşımda öldü)

Buradakı “kord” sözü Nizami dövründə igid mənasını verən “qord” sözü ilə eyni cür yazılır, “kaf” və “gaf” hərfləri bir-birindən seçilmirdi. Ancaq beytin mənası tələb edir ki, biz onu “qord” şəklində oxuyaq. Sanki Nizami anasının igidliyi ilə anasayağı ölməsini qarşılaşdıraraq təzad yaratmışdır” (8, 123).

Beytin açılışına keçmədən öncə şairin atasının xatirinə yazdığı mənzum parçadan birinci beytə nəzər salaq:

Atam Yusif ibni Zəki Müəyyid

Babam tək dünyanı tərک edib getdi (9, 53).

İkinci misradakı fikirlə (babam tək dünyanı tərک edib getdi) anası haqqında deyilən şeirin ikinci misrasındakı (ana sifətində qarşımda öldü) məna yaxınlığı açıq aşkardır. Ancaq birinci misralardakı fərқ ikincidə “gər” ədatının işlənilməsi ilə xüsusi olaraq şair tərəfindən bilərəkdən yaradılmışdır.

Bizə belə gəlir ki, tərcüməçilər bütün zamanlarda beytdə verilən “gər” ədatını unudublar. Baxmayaraq ki, Əliyar Səfərli və Xəlil Yusifli bu məsələdə mətləbə daha da yaxınlaşıblar, lakin “gər” köməkçi nitq hissəsini nəzərə almadıqlarından yarımçıqlıq özünü göstərir. Çünki burada şair “gər” ədatını işlətməklə anasının – “igid başçı” kimi təsvir etsə də, ölümün qarşısındakı acizliyini də dilə gətirir.

Gər madere mən rəisəye qord

Mader sefətane pişe-mən mord.

Gər (baxmayaraq) mənim anam – igid başçı (rəisəydi)

Ana sifətində (yəni, adi ana kimi) qarşımda öldü.

Məlum olduğu kimi indi də “ailə başçısı” ifadəsi işlədilir. Belə ki, ailənin başçısı kişi öldükdən sonra başçılıq missiyası anaya keçir. Hətta bəzi ailələrdə “başçılığı” hər zaman qadın – ana edir. Xalq məsəllərində də deyildi ki, “kişi fəhlədir, qadın bənnə”. Buradan da ananın ailədə igidliklə başçılıq etməyə çalışması fikrinin hər zaman mövcudluğu özünü göstərir. Nizami Gəncəvi də anasının, hətta rəisliyinə (başçılığına) bir qədər də təbəssümlə yanaşaraq müqayisəli şəkildə təzad yaradır və

ölüm qarşısında acizliyini göstərir.

Orta əsrlər şeirində gər komponentinin işlənməsi ilə bağlı olaraq deyə bilərik ki, bu ədat adətən şeirdə təzad, müqayisə yaratmaq məqsədi ilə işlədilir. M.Füzuli də “Söz” qəzəlində belə bir frazaya üz tutubdur:

Gər çox istərsən, Füzuli, izzətin, az et sözü
Kim, çox olmaqdan qılıbdır çox əzizi xar söz (6, 151).

Yaxud Nəsimidə:

Gər inanmazsan ki, qəməzən yıxdı könlüm şəhrini,
Bəs bu fəryadım nədəndir, didə qandan nəmdürür?
(7, 232)

Gər ənləhəq sirrini faş eyləyim həqdən bu gün
Kim, məni şövkündə yaxar dəxi hicran göstərir
(7, 269).

Nümunə gətirdiyimiz orta əsr şeir parçaları “gər” komponentinin o dövr üçün mənzum əsərlərdə nə qədər əhəmiyyətli olduğunu göstəricisidir. Buradan da aydın olur ki, Nizami Gəncəvi anasının igidliyi ilə ölümü qarşısındakı acizliyini müqayisə edərək öz dərdini izhar etmişdir. Belə ki, adi zamanlarda özünü igid başçı kimi aparan və ya göstərən bir ananın ölümün qarşısında acizliyi şeirin bədii təsir gücünü artırmaqla yanaşı, dünyanın pərgarında bir-birinin əksi olan qütblərin durduğunu da vurğulayır. İgid sözünün sinonimi cəsur, qəhrəman, qorxmaz, cəsarətli olduğu kimi antonimi də aciz, qorxaq, fəqir, məzlum və s.-dir. Burada verilən rəis sözü başçı anlamında olub indiki zamanda başa düşdüyümüz qadın adını ehtiva etmir. “Qord” sözü də “qurd” olmadığı kimi, “kürd” də deyildir.

Nəticə. Nizami Gəncəvi indiki Azərbaycan Respublikasının Gəncə şəhərində türk ailəsində doğulub boya-başa çatmışdır. Dövrünün çox böyük ziyalı və şairi olaraq əsərləri, xüsusən də yaratdığı Beşlik (“Xəmsə”) ilə dünya şöhrəti qazanan şairin bəşəri ideyaları onun doğrudan doğruya böyük zəka sahibi, həkim və şeyx kimi şöhrətlənməsinə səbəb olub. Lakin zaman-zaman onun əsərlərinin üzünün köçürülməsində və tərcüməsində baş verən

yanlışıqlar üzündən bir çox mətləblərdə dolaşıqlıq yaradılıb. Bu, bəzən bilməyərəkən katiblərin səhlənkarlığı üzündən olubsa da, bəzən də qəsdən, bilərəkdən törədilmişdir. Qənaətimiz belədir ki, Nizami Gəncəvinin bədii irsinin tamamilə, ən qədim əlyazmalarına əsaslanaraq yenidən akademik nəşrinə nail olmaq, əsərlərinin sətiri və bədii tərcüməsini həyata keçirmək lazımdır.

QAYNAQLAR

1.M.Ə.Rəsulzadə. Azərbaycan şairi Nizami Bakı, “Təknur” nəşriyyatı, 2011, 520 s.

2.S.İbrahimov. Nizami Gəncəvinin azərbaycanca yazdığı şeirlər, Bakı, Füyuzat nəşriyyatı, 2021, 102 s.

3.Nizami Gəncəvi. Xosrov və Şirin. Bakı, “Lider nəşriyyat”, 2004, 392 s.

4. Nizami Gəncəvi. Leyli və Məcnun. Bakı, “Lider nəşriyyat”, 2004, 288 s. (Tərcümə edəni: Səməd Vurğun. İzahların müəllifi: Mübariz Əlizadə. Ön sözün müəllifi və elmi redaktor: Xəlil Yusifli)

5. Nizami Gəncəvi. Lirika, Bakı, “Lider nəşriyyat”, 2004, 160 s.

6. Məhəmməd Füzuli. Əsərləri. Altı cildə. I cild. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2005, 400 s.

7. İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild. Bakı, “Lider nəşriyyat”, 2004, 336 s.

8. Əliyar Səfərli, Xəlil Yusifli. Qədim və orta əsrlər tarixi, Bakı, “Ozan”, 1998, 632 s.

9. Nizami Gəncəvi. Leyli və Məcnun. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2004, 240 s. (Tərcümə edəni: Səməd Vurğun. Ön sözün müəllifi: Azadə Rüstəmov. Redatoru: Teymur Kərimli. İzahların müəllifi: Mübariz Əlizadə)

10. Elçibəy Ə. Bütöv Azərbaycan Yolunda. Bakı, “NURLAR” Nəşriyyat Poliqrafiya Mərkəzi, 2004, 376 s. (Kitabın elektron variantının elmi redatoru Ədalət Tahirzadədir).

11.Yevgeni Bertels. Böyük Azərbaycan şairi Nizami. Bakı, “Təhsil”, 2017, 168 s.

12. Şahaməttin Kuzucular. “Genceli Nizami – türklüğü, edebi yönü ve hayatı (13.yy)

<https://edebiyatvesanatakademisi.com/uye/sahamettin>